

**Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin
Tədris Mərkəzi**

**“Torpaq, tikili, avadanlıqların (əsas vəsaitlər) və qeyri-maddi aktivlərin uçotu”
mövzusu üzrə**

TƏLİM MATERIALI

Dinləyicilər	orta və kiçik menecerlər (mütəxəssislər);
Təhsilalma forması	əyani;
Tədris müddəti	4 saat;
Müəllif	Tanrıverdiyev Qalib Əziz oğlu, dosent;

Tədrisin məqsədi – Torpaq, tikili, avadanlıqlar (əsas vəsaitlər) və qeyri-maddi aktivlərin uçotu barədə dinləyicilərə məlumat vermək, onları praktiki misallar üzərində izah etmək və bu uçot məlumatlarının vergi yoxlamasında istifadəsini göstərməkdir. Dinləyicilər təlimin sonunda torpaq, tikili, avadanlıqlar (əsas vəsaitlər) və qeyri-maddi aktivlərin uçotu barədə müəyyən bilgilərə malik olmalı, onları praktiki misallar üzərində izah etməyi və bu uçot məlumatlarının vergi yoxlamasında istifadə etməyi bacarmalıdır.

Şamaxı – 2019

Mövzunun mündəricatı

1. Əsas vəsait anlayışı və kateqoriyaları.....	3
2. Əsas vəsaitlərin daxil olması və istiqmara verilməsi.....	4
3. Əsas vəsaitlərin amortizasiyası.....	6
4. Əsas vəsaitlərin təmiri.....	7
5. Əsas vəsaitlərin xaric olması.....	9
6. Əsas vəsaitlərin icarəsi.....	10
7. Əsas vəsaitlərin uçotuna aid mühasibat yazılışlarının mənfəət vergisinin bəyannaməsi ilə uzlaşdırılması	12
8. Qeyri-maddi aktivlərin mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri.....	15
9. Qeyri-maddi aktivlərin daxil olması.....	15
10. Qeyri-maddi aktivlərin amortizasiyası.....	17
11. Qeyri-maddi aktivlərin uçotuna aid mühasibat yazılışlarının mənfəət vergisinin bəyannaməsi ilə uzlaşdırılması.....	19

I. Torpaq, tikili və avadanlıqlar (əsas vəsaitlər) anlayışı və kateqoriyaları

Müəssisənin istehsal (xidmət) sferasında bir ildən çox iştirak edən, dəyəri normativ sənədlərlə tənzimlənən, köhnədikcə öz dəyərini qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normalarla hissə-hissə məhsulun (xidmətin) dəyərində keçirən, istehsal (xidmət) prosesində öz natural formasını saxlayan əmək vasitələri əsas vəsaitlər adlandırılır.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi, Maddə 13.2.17:

Əsas vəsaitlər - istifadə müddəti bir ildən çox olan və dəyəri 500 manatdan çox olan bu Məcəllənin 114-cü maddəsinə uyğun olaraq amortizasiya edilməli olan maddi aktivlər.

Əsas vəsaitlər AR Vergi Məcəlləsinə görə aşağıdakı kateqoriyalara ayrılır:

- binalar, tikintilər və qurğular
- maşınlar, avadanlıq və hesablama texnikası
- nəqliyyat vasitələri
- digər əsas vəsaitlər

"Torpaq, Tikili və Avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 N-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı-na əsasən:

Torpaq, tikili və avadanlıqlar dövriyyədən kənar maddi aktivlər olaraq, müəssisə tərəfindən aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə olunur:

- a. istehsalda və ya mal-materialların çatdırılması və ya xidmətlərin göstərilməsində istifadə edilməsi; və ya
- b. digər tərəflərə icarəyə verilməsi; və ya
- c. inzibati məqsədlər üçün saxlanması

Kommersiya Təşkilatları üçün 7 N-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına görə Torpaq, tikili və avadanlıqlar aşağıdakı kateqoriyalara bölünür:

- i. Torpaq;
- ii. Binalar;
- iii. Maşın və avadanlıqlar;
- iv. Nəqliyyat vasitələri;
- v. Digər obyektlər;
- vi. Tikilməkdə olan obyektlər.

Torpaq, tikili və avadanlıqlar obyektini yalnız aşağıdakı şərtləri təmin etdikdə aktiv kimi tanınmalıdır :

a) həmin obyektə bağlı gələcək iqtisadi səmərənin müəssisəyə axını ehtimal edildikdə; və

b) obyektin dəyəri etibarlı əsasla qiymətləndirilə bildikdə.

Milli mühasibat uçotu standartlarında torpaq, tikili və avadanlıqların ilkin dəyərinin tərkib hissələrinin nələrəndən ibarət olduğu göstərilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

(a) alış qiymətindən hər növ ticarət endirimləri çıxıldıqdan sonra, idxal rüsumları və alışla bağlı əvəzləşdirilməyən vergilər daxil olmaqla ümumi sərf edilən məsrəflər;

(b) aktivdən müəssisə rəhbərliyi tərəfindən müəyyən edilmiş tərzdə istifadə edilməsi üçün onun lazımi istismar yerinə və vəziyyətə gətirilməsinə çəkilən bütün birbaşa məsrəflər; və

(c) obyektin alınması zamanı, və ya onun ehtiyatlar yaratmaq məqsədilə deyil, digər məqsədlər üçün müəyyən müddət ərzində istifadə edilməsi nəticəsində demontajı və ləğvi, habelə onun yerləşdiyi sahənin bərpası kimi işlərin görülməsi üzrə müəssisənin öz üzərinə götürdüyü öhdəlik ilə əlaqədar çəkiləcək məsrəflərin ilkin smeta həcmi.

Torpaq, tikili və avadanlıqlar obyektinin ilkin dəyərinə daxil edilə bilən məsrəflərin nümunələri aşağıda göstərilmişdir:

(a) ərazinin hazırlanması üzrə məsrəflər;

(b) çatdırılma və boşaldılma məsrəfləri;

(c) quraşdırılma və montaj məsrəfləri;

(ç) torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin yerləşdiyi əraziyə və istismara hazır vəziyyətə gətirilməsi zamanı istehsal olunan hər hansı obyektlərin (məsələn, avadanlığın sınaqdan keçirilməsi zamanı istehsal olunan nümunələrin) satışından əldə olunan xalis mədaxilin çıxılması şərtilə, bu obyektin düzgün işləyib-ışləməməsini yoxlamaq məqsədilə sınaq əməliyyatları üzrə məsrəflər;

(d) arxitektorlar və mühəndislərə və digər peşəkar xidmətlərə görə verilən mükafatlar;

(e) aktivlərin alışı ilə əlaqədar vasitəçi tərəflərə ödənilmiş mükafatlar;

(ə) müəssisə borclar üzrə məsrəflərin kapitallaşdırılması siyasətini tətbiq edərsə, torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin alınması, tikintisi və ya istifadə edilməsi üçün onların lazımi vəziyyətə gətirilməsinə birbaşa aid edilən borclar üzrə məsrəflər (lakin yalnız 13 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olduğu təqdirdə)

Torpaq, tikili və avadanlıqlar obyektinin kapitallaşdırılmış dəyərinə daxil OLUNMAYAN məsrəflərin nümunələri aşağıda göstərilmişdir:

a) aktivin əldə olunmasına, təyinat yerinə gətirilməsi və işlək hala salınmasına aid olmayan idarəetmə və digər əlavə məsrəflər;

b) işə salma və digər oxşar istehsala hazırlıq xərcləri (bu xərclər, stimullaşdırma fəaliyyətləri kimi, aktivin əldə olunması və ya işlək hala gətirilməsinə aid edilə bilməzsə);

c) aktivin planlaşdırılan fəaliyyət nəticələrini verməsinə qədər çəkilmiş ilkin əməliyyat zərərləri; (torpaq, tikili və avadanlıq obyektini vasitəsilə istehsal olunmuş məhsullara tələbat yaranana qədər müəssisənin ilkin olaraq zərər çəkməsi təbiidir. Bu cür zərərlər kapitallaşdırıla və aktivin ilkin dəyərinə daxil edilə bilməz.

ç) müəssisənin fəaliyyətlərinin hamısının və ya bir qisminin yerdəyişməsi və ya yenidən təşkili xərcləri;

d) quraşdırılması və ya yıqılması zamanı zərər dəymiş avadanlığın təmiri xərcləri (Bu cür xərclər adi əməliyyat xərclərinin bir hissəsi qəbul olunur və uçotda aktivin əldə olunması və ya işlək hala gətirilməsinə aid edilən xərclər kimi əks etdirilə bilməz).

e) işçilərin əldə olunan avadanlıqlarda işləməsi üçün treninq xərcləri

ə) əmlak vergisi;

f) aktivlərin alışı üzrə istifadə olunmamış endirimlər;

g) müəssisə borclara aid edilən xərclərin kapitallaşdırılması siyasətini tətbiq etmərsə, torpaq, tikili və avadanlıqların alınması və tikilməsinə birbaşa aid edilə bilən borclara aid edilən xərclər.

II. Əsas vəsaitlərin daxil olması və istiqmara verilməsi

Əsas vəsaitlərin daxil olmasının xarakterindən, yəni hansı mənbədən daxil olması ilə əlaqədar olaraq müvafiq mühasibat yazılışları verilir.

Müəssisəyə əsas vəsaitlər aşağıdakı mənbələrdən daxil ola bilər:

2.1. Təsisçilərin pay qoyuluşu şəklində mədaxil edildikdə

No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
2.1.1	Təsisçilərin pay qoyuluşu üzrə öhdəliyinin formalaşması	302	301
2.1.2	Təsisçilərin pay qoyuluşu şəklində əsas vəsaitlərin daxil olması	111	302

2.2. Torpaq, tikili və avadanlıqlar alışı nəticəsində və ya podrat üsulu ilə əldə edildikdə

No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
2.2.1	Torpaq, tikili və avadanlıqların dəyərinə	113	244, 431, 432, 433, 435, 521, 523, 531, 532, 536, 538, 545
2.2.2	Əldə edilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlarla əlaqədar əlavə dəyər vergisinin hesablanması üzrə	241-1	244, 431, 432, 433, 435, 531, 532, 536, 538, 545
2.2.3	Torpaq, tikili və avadanlıqların təsərrüfat üsulu ilə yaradılması zamanı	113	102, 112, 201, 204, 205, 207, 241-1, 244, 521, 522, 523, 533
3.	Başa çatmış kapital qoyuluşu əsas vəsait kimi qəbul edildikdə	111	113
4.	Başqa müəssisələrdən alındıqda (ƏDV-siz)	113	531
4.1	ƏDV nəzərə alındıqda	241	531

2.4. Dövlət orqanları və digər şəxslərdən əvəzsiz daxil olduqda

No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
2.4.1	Torpaq, tikili və avadanlıqlar (əsas vəsaitlər) əvəzsiz daxil olub	111	611

Əsas vəsaitlərin müəssisənin əmlakına daxil olması 113 sayılı "Torpaq, tikili və avadanlıqlarla bağlı məsrəflərin kapitalaşdırılması" adlı hesabda əks olunur. Əsas vəsaitlərin istismara verilməsi zamanı onların ilkin dəyəri formalaşır və 111-ci hesabda əks etdirilir.

Əsas vəsaitlərin daxil olması və onların əsas vəsait kimi uçotda əks olunması **Əsas vəsaitin istismara qəbul edilməsi haqqında AKT** ilə rəsmiləşdirilir. Yeni tikilmiş və istifadəyə verilən əsas vəsaitlər isə xüsusi qayda ilə dövlət tərəfindən təşkil olunmuş qəbul komissiyası vasitəsilə yoxlanıb, qəbul olunur və həmin dövlət komissiyasının aktı ilə sənədləşdirilir. Mövcud qaydalara görə hər bir obyekt üzrə ayrılıqda qəbul-təhvil aktı tərtib olunur. Tərtib olunmuş aktda obyektin tam xarakteristikası, tikilmə, onun texniki göstəricilərə uyğunluğu, istifadə verildiyi tarix və s. göstərilir. Tərtib olunmuş akt ona əlavə olunmuş istehsal-texniki sənədlərlə birlikdə əsas vəsait kimi mədaxil olunması və inventar kartı açmaq üçün müəssisə mühasibatlığına təqdim olunur.

Inventar kartları müəssisədə əsas vəsaitlərin obyektlər üzrə uçotunun təşkili üçün açılır. Inventar kartında obyektin inventar nömrəsi, onun əsas göstəriciləri, ilkin dəyəri, amortizasiya norması, köhnəlmə həcmi və s. göstərilir. Əsas vəsait müəssisədən çıxarkən inventar kartı da uçotdan çıxarılır. Inventar kartına əsasən müəssisə mühasibatlığında daxil olmuş və çıxarılmış əsas vəsaitlərin qruplar üzrə hərəkətinin uçotu aparılır. Kiçik müəssisələrdə az miqdarda əsas vəsaitlərin olduğu halda onların obyektlər üzrə uçotu inventar kitablarında aparılır.

Əsas vəsaitlər üzrə mühasibat yazılışları (müxabirləşmələr) **memorial order № 6**-da aparılır. Əsas vəsaitlər üzrə mühasibat yazılışlarının (müxabirləşmələrin) verilməsi aşağıdakı kimi həyata keçirilir:

- əsas vəsaitlərin mədaxili və ya məxarici ilkin uçot sənədləri əsasında həyata keçirilir;
- Əsas vəsaitlərin uçotu üzrə ilkin sənədlər aşağıdakılardır:

- ✓ **Əsas vəsaitin istismara qəbul edilməsi haqqında AKT**
- ✓ **Əsas vəsaitin daxili yerdəyişməsi aktı**
- ✓ **Əsas vəsaitin inventar kartı**
- ✓ **Əmlakın (qiymətlilərin) uçot kartı**
- ✓ **Əmlakın (qiymətlilərin) ləğvi aktı**
- ✓ **Avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin ləğvi aktı**
- ✓ **Əsas vəsaitin təhvil-təslim aktı**
- ✓ **Forma 2**
- ✓ **Forma 3**

-işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi ilə əlaqədar müvafiq hesablarda (subhesablarda) uçota alınan əsas vəsaitlərin uçotunu aparan maddi-məsul şəxs tərəfindən təşkilatın digər maddi-məsul şəxslərinə istismara və ya istifadəyə verildikdən sonra bu əsas vəsaitlər üzrə hesablanmış amortizasiya məbləği xərc kimi tanınır;

- əsas vəsaitlərin anbardan buraxılması təşkilatın rəhbərinin, baş mühasibinin və aidiyyəti üzrə maddi-texniki təminat struktur bölmələrinin rəislərinin imzaladığı müvafiq sənədlər əsasında həyata keçirilir;

- birbaşa quraşdırılması tələb olunan və ya struktur bölmənin istifadəsinə verilməli olan əsas vəsaitlər anbara mədaxil edilmədən birbaşa müvafiq struktur bölmənin maddi məsul şəxslərinə təhvil verilir. Bu zaman həmin əsas vəsaitlərin ilkin uçot sənədləri maddi-texniki təminat strukturlarında aidiyyəti qaydada qeydiyyatla alınır və müvafiq mühasibat yazılışları (müxabirləşmələr) verilməsi üçün mühasibatlığa təhvil verilir;

-əsas vəsaitlər istismara verildikdən sonra hesabat dövrünün sonunda onlara Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 114-cü maddəsi ilə müəyyən olunmuş qaydada amortizasiya hesablanır;

-mühasib tərəfindən **“Əmlakın (qiymətlilərin) uçot kartı” forma № 1Q**-də əsas vəsaitlərin mədaxili və ya məxarici haqqında qeydlər uçot sənədlərinə əsasən əməliyyat baş verdikdən dərhal sonra aparılır;

-əmlakın (qiymətlilərin) uçot kartlarından biri yekun kart kimi tərtib edilir və əsas vəsaitlər üzrə hər hesab (subhesab) üçün açılmış müvafiq uçot kartının bütün göstəriciləri ayrı-ayrılıqda toplanılaraq yekun kartın eyni adlı göstəricilərində əks etdirilir;

-ilkin uçot sənədlərinə əsasən baş vermiş maliyyə-təsərrüfat əməliyyatları üzrə əsas vəsaitlərə dair mühasibat yazılışları (müxabirləşmələr) verilir.

III. Əsas vəsaitlərin amortizasiyası

Əsas vəsaitlər istehsal prosesinin əsas elementlərindən biri olduğu üçün onların dəyəri məhsul istehsalına çəkilən xərclərin tərkibinə daxil edilməlidir. Bu əsas vəsaitlərə köhnəlmə (amortizasiya) hesablaşmaqla həyata keçirilir.

Amortizasiya - əsas vəsaitlərin dəyərinin istehsal edilmiş məhsula (işlərə, xidmətlərə) hissə-hissə keçirilməsidir.

Mühasibat uçotunda bir neçə amortizasiya metodu var:

- Düz xətt metodu;
- Azalan qalıq metodu;
- İstehsal vahidi metodu.

Amortizasiyanın hesablanması aktivin istifadə üçün hazır olduğu andan başlanmalı və yalnız onun tanınmasının dayandırıldığı və ya tam amortizasiya olduğu təqdirdə dayandırılmalıdır. Aktivdən faktiki olaraq istifadə edilməməsi faktı əhəmiyyət daşımır, əsas məsələ onun lazım olan anda istifadəyə yararlı olmasıdır.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə görə əsas vəsaitlərin amortizasiyası **qalıq dəyəri metodu** ilə hesablanır.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 114.3-cü maddəsinə əsasən amortizasiya olunan aktivlər üzrə illik amortizasiya normaları müəyyən edilmişdir.

Əsas vəsaitlərin kateqoriyaları üzrə amortizasiya ayırmaları hər kateqoriyaya aid olan əsas vəsaitlər üçün müəyyənləşdirilmiş amortizasiya normasını həmin kateqoriyaya aid əsas

vəsaitlərin **vergi ilinin sonuna qalıq dəyərinə** tətbiq etməklə hesablanır. Bu zaman ilin sonuna əsas vəsaitlərin qalıq dəyəri aşağıdakı üsul ilə müəyyən edilir:

İlin sonuna ƏV qalıq dəyəri = İlin əvvəlinə ƏV qalıq dəyəri + cari ildə daxil olmuş ƏV dəyəri, təmir xərclərinin normadan artıq qalan hissəsi - təqdim edilmiş, ləğv edilmiş və ya qalıq dəyəri 500 manatdan və ya ilkin dəyərin 5 faizindən az olan ƏV dəyəri.

Hər hansı kateqoriyaya aid olan əsas vəsaitlər üzrə vergi ili üçün müəyyən olunmuş amortizasiya normalarından aşağı norma tətbiq olunduqda, bunun nəticəsində yaranan fərq növbəti vergi illərində amortizasiyanın gəlirdən çıxılan məbləğinə əlavə oluna bilər. Binalar, tikililər və qurğular (bundan sonra tikililər) üçün amortizasiya ayrılmaları **hər tikili üzrə ayrılıqda** aparılır.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 114.2-ci maddəsində amortizasiya olunmayan aktivlərin geniş siyahısı verilmişdir.

Müəssisəsinin öz mülkiyyətində olan və uzunmüddə icarəyə götürülən əsas vəsaitlərin köhnəlməsi (amortizasiyası) haqqında məlumatları ümumiləşdirmək üçün hesablar planında **112 Nöli «Torpaq, tikili və avadanlıqlar- amortizasiya»** hesabı nəzərdə tutulmuşdur.

Əsas vəsaitlərin amortizasiyasını əks etdirən müvafiq mühasibat yazılışları aşağıdakılardır:

№	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Əsas vəsaitlərin illik amortizasiyasının hesablanması	202,701,721	112
2	Əsas vəsaitlər təsərrüfatdan çıxdıqda (satıldıqda, silindikdə, əvəzsiz olaraq verildikdə və s.) onlara hesablanmış köhnəlmə məbləğinin silinməsi	112	206,111,174,214
3	İstehsalda istifadə olunan avadanlığa amortizasiya hesablandıqda	202	112

112 Nöli "Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi (amortizasiya)" hesabı üzrə analitik uçot əsas vəsaitlərin növləri və ayrı-ayrı inventar obyektləri üzrə aparılır.

IV. Əsas vəsaitlərin təmiri

4.1. Ümumi müddəalar

Müəssisəyə məxsus əsas vəsaitlərin vaxtaşırı təmirə ehtiyacı olur. Təmir **cari** və ya **əsaslı** ola bilər. Təmir məsrəfləri əsaslı təmir məsrəflərindən və cari təmir məsrəflərindən ibarətdir.

Əsas vəsaitlərin təmiri ilkin sənədlər vasitəsilə rəsmiləşdirilir. Bu sənədlərə aşağıdakılar aiddir:

- ✓ **görülmüş işlərin naryadları**
- ✓ **material qiymətlilərinin qaimə xərcləri**
- ✓ **təmindən qabaq tərtib edilmiş qüsurlar aktları**
- ✓ **təhvil-təslim aktları**

Mühasibat uçotu subyektlərində təmir işləri podrat və ya təsərrüfat üsulları ilə aparılır. Əsas vəsaitlərin əsaslı və cari təmiri **təsərrüfat üsulu** və **podrat üsulu** ilə aparıla bilər.

Podrat üsulu ilə aparılan təmir işləri - sifarişçi ilə razılaşdırılmış qiymətlər əsasında podratçılar (sahibkar və ya təşkilat) tərəfindən müvafiq normativ sənədlə (**müqavilə, smeta,**

görülmüş işlər üzrə qəbul-təhvil aktı və digər uçot sənədləri) rəsmiləşdirilən yerinə yetirilmiş təmir işləridir.

Təsərrüfat üsulu ilə yerinə yetirilən təmir işləri - sahibkar və ya təşkilatın öz vəsaiti hesabına mövcud ştat cədvəlinə uyğun fəaliyyət göstərən tikinti şöbəsi (bölməsi), xüsusiləşdirilmiş briqada (dəstə), habelə mövsümü xarakterli təmir işlərinin aparılması (görülməsi) üçün müvafiq briqada (dəstə) vasitəsi ilə həyata keçirilən təmir işləridir.

Podrat üsulu ilə təmir işləri podratçılarla razılaşdırılmış qiymətlə, təsərrüfat üsulu ilə təmir işləri isə faktiki maya dəyəri ilə qiymətləndirilir.

Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normalar həddindən artıq cari təmir məsrəfləri əsas vəsaitlər üzrə kapitallaşdırılmış məsrəflərə aid edilir. Həmin məsrəflər **“Əmlakın (qiymətlilərin) uçot kartı”nda (Forma № 1Q)** hər bir obyekt üzrə ayrı-ayrılıqda aparılır.

Hesabat ili ərzində qəbul aktlarına əsasən təmir işləri aparılan əsas vəsaitlərin təmir işləri başa çatdıqdan və mühasibat uçotu subyekti rəhbərinin icazəsi ilə istismara verildikdən sonra **“Əmlakın (qiymətlilərin) uçot kartı”nda (Forma № 1Q)** yığılmış kapitallaşdırılmış məsrəflər əsas vəsaitlərin balans dəyərində əlavə edilir.

Əsas vəsaitlər üzrə təmir işləri ilə əlaqədar məsrəflərin kapitallaşdırılması və uçotda əks etdirilməsi Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 23 sentyabr 2014-cü il tarixli Q-19 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsinə dair Qaydalar”a uyğun həyata keçirilir.

4.2. Əsaslı təmir məsrəfləri

Əsaslı təmir məsrəfləri - əsas vəsaitlərin istiqmar müddətinin uzadılması məqsədi ilə smeta sənədləri əsasında hesabat ili ərzində bir dəfədən çox olmamaq şərti ilə yerinə yetirilən işlər üzrə onların tam və ya əhəmiyyətli dərəcədə bərpasına, o cümlədən tam aşınmış (köhnəlmiş), sıradan çıxmış əsas vəsaitlərin struktur komponentlərinin bütün hissələrinin sökülməsinə və dəyişdirilməsinə çəkilmiş məsrəflərdir. Əsaslı təmir məsrəfləri əsas vəsaitlər üzrə kapitallaşdırılmış məsrəflərə aid edilir.

Müəssisə və təşkilatlarda podrat üsulu ilə yerinə yetirilmiş əsaslı təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi aşağıdakı qaydada aparılır:

№	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Yerinə yetirilmiş təmir məsrəfləri üzrə əsaslı təmir məsrəflərinin uçotda əks etdirilməsi üçün	113	531,431
2	Əsaslı təmir məsrəflərinin məbləği əsas vəsaitlərin hər bir kateqoriyası üzrə onların balans dəyərinin artmasına yönəldikdə	111	113

Müəssisə və təşkilatlarda təsərrüfat üsulu ilə yerinə yetirilmiş əsaslı təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi aşağıdakı qaydada aparılır:

№	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Yerinə yetirilmiş təmir işləri üzrə əsaslı təmir məsrəflərinin uçotda əks etdirilməsi üçün	113	201,533,522,538
2	Əsaslı təmir məsrəflərinin məbləği əsas vəsaitlərin hər bir kateqoriyası üzrə onların balans dəyərinin artmasına yönəldikdə	111	113

4.3. Cari təmir məsrəfləri

Cari təmir məsrəfləri - əsas vəsaitlərin hər bir kateqoriyasının saxlanması, istiqmarı və vaxtından əvvəl köhnəlməsinin qarşısının alınması üçün (o cümlədən ayrı-ayrı hissələrinin dəyişdirilməsi, bərpası, rənglənməsi, yağlanması, sazlanması) hesabat ili ərzində onlara texniki baxışın keçirilməsi və texniki xidmətin göstərilməsi ilə bağlı olan məsrəflərdir. Qanunvericilikdə müəyyən edilmiş normalar həddindən artıq cari təmir məsrəfləri əsas

vəsaitlər üzrə kapitallaşdırılmış məsrəflərə aid edilir. Amortizasiya olunmayan əsas vəsaitlərin cari təmirinə çəkilmiş məsrəflər əsas vəsaitlər üzrə kapitallaşdırılmış məsrəflərə aid edilir.

Müəssisə və təşkilatlarda podrat üsulu ilə yerinə yetirilmiş cari təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi aşağıdakı qaydada aparılır:

No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Yerinə yetirilmiş təmir işləri üzrə cari təmir məsrəflərinin uçotda əks etdirilməsi üçün	202	531,431
2	Cari təmir məsrəflərinin hesabat dövrünün sonunda xərc kimi tanınması zamanı	701	202
3	Cari təmir məsrəflərinin faktiki məbləği müəyyən edilmiş həddən artıq olduqda, bu fərqin hər bir kateqoriyaya aid əsas vəsaitlər üzrə kapital qoyuluşuna yönəldilməsi zamanı	113	202
4	Müəyyən edilən həddən artıq cari təmir məsrəflərinin məbləği əsas vəsaitlərin hər bir kateqoriyası üzrə onların balans dəyərinin artırılmasına yönəldikdə	111	113

Müəssisə və təşkilatlarda təsərrüfat üsulu ilə yerinə yetirilmiş cari təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi aşağıdakı qaydada aparılır:

No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Yerinə yetirilmiş təmir işləri üzrə cari təmir məsrəflərinin uçotda əks etdirilməsi üçün	202	201,533,522,538
2	Cari təmir məsrəflərinin hesabat dövrünün sonunda xərc kimi tanınması zamanı	701	202
3	Cari təmir məsrəflərinin faktiki məbləği müəyyən edilmiş həddən artıq olduqda, bu fərqin hər bir kateqoriyaya aid əsas vəsaitlər üzrə kapital qoyuluşuna yönəldilməsi zamanı	113	202
4	Müəyyən edilən həddən artıq cari təmir məsrəflərinin məbləği əsas vəsaitlərin hər bir kateqoriyası üzrə onların balans dəyərinin artırılmasına yönəldikdə	111	113

V. Əsas vəsaitlərin xaric olması

Əsas vəsaitlər müəssisədən müxtəlif səbəblər nəticəsində xaric ola bilər. Xaric edilən və ya gələcəkdə müəssisəyə iqtisadi səmərə (gəlir) gətirməyən əsas vəsaitin dəyəri müəssisənin balansından silinməlidir.

Torpaq, tikili və avadanlıqların (əsas vəsaitlərin) tanınmasının dayandırılması (müəssisənin mühasibat balansından silinməsi) 7 nömrəli Milli Mühasibat uçotu standartının **55-ci maddəsində** göstərilmişdir və bunlar aşağıdakılardır:

- Aktiv satıldıqda.
- Aktiv digər aktiv və ya xidmət ilə mübadilə edildikdə
- Aktiv əvəzsiz olaraq verildikdə
- Aktivin fiziki aşınması və ya texniki baxımdan köhnəlməsi səbəbindən onun istifadəsindən və ya onun satışından gələcəkdə iqtisadi səmərənin əldə ediləcəyi ehtimal olunmadığı halda

Əsas vəsaitlərin müəssisədən çıxmasının səbəblərinin müxtəlif olmasına baxmayaraq (satıldıqda, silindikdə, əvəzsiz olaraq verildikdə və s.) onlar müəssisədən çıxan zaman onların ilkin dəyəri **111 sayılı "Torpaq, tikili və avadanlıqlar-dəyər"** hesabından **611 sayılı "Sair əməliyyat gəlirləri"** hesabının debetinə silinir. Tamamilə xarab olmuş, yaxud

çatışmayan əsas vəsaitlərin ilk dəyərlərinin silinməsi zamanı da bu cür mühasibat yazılışı tərtib edilir.

5.1. Əsas vəsaitlər satıldıqda

№	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Əsas vəsaitlər satıldıqda		
1.1	Əsas vəsait satış məqsədilə saxlanılan digər aktivlərə keçirildikdə	206	111
1.2	Hesablanmış köhnəlmə silinir	112	206
1.3	Əsas vəsaitin ilkin dəyəri silinir	731	206
1.4	Hesab-faktura alıcıya təqdim olunur	211	611
1.5	ƏDV hesablanır	211	545
1.6	Büdcə qarşısında vergi öhdəliyi yarandıqda	545	521
1.7	Əməliyyat üzrə gəlirlər əks etdirildikdə	611	801
1.8	Əməliyyat üzrə xərclər əks etdirildikdə	801	731

5.2. Əsas vəsaitlər ləğv edilib silindikdə

№	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
2	Yararsız əsas vəsaitlər silindikdə		
2.1	Yararsız əsas vəsaitin ilkin dəyəri silinir	731	111
2.2	Hesablanmış köhnəlmə məbləği silinir	112	731
2.3	Sökülmə xərcləri hesablanır	731	533,522,538
2.4	Silinmə nəticəsində yararlı materiallar anbara mədaxil edilir	201	731
2.5	Tam amortizasiya olunmadan uçotdan əsas vəsaitin silinməsi üzrə hesablanan ƏDV (AR VM, 159.5)	731	545
2.6	Büdcə qarşısında vergi öhdəliyi yarandıqda	545	521
2.7	Əməliyyat üzrə xərclər əks etdirildikdə	801	731

5.3. Əsas vəsaitlər başqa müəssisə və təşkilatlara əvəzsiz olaraq verildikdə

№	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
3	Başqa müəssisə və təşkilatlara əsas vəsaitlər əvəzsiz olaraq verildikdə		
3.1	Əvəzsiz verilən əsas vəsaitin ilkin dəyəri silinir	731	111
3.2	Hesablanmış köhnəlmə silinir	112	731
3.3	Əvəzsiz verilən əsas vəsaitin bazar qiymətinə nisbətən hesablanan ƏDV	731	545
3.4	Büdcə qarşısında vergi öhdəliyi yarandıqda	545	521

5.4. Əsas vəsaitlər əskik gəldikdə

No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
4	Əsas vəsait əskik gəldikdə		
4.1	Əsas vəsaitin ilkin dəyəri silinir	731	111
4.2	Hesablanmış köhnəlmə silinir	112	731
4.3	Əskik gələn əsas vəsaitin bazar qiymətinə nisbətən hesablanan ƏDV	731	545
4.4	Büdcə qarşısında vergi öhdəliyi yarandıqda	545	521
4.5	Təqsirkar şəxsin hesabına aid edilir	217	731
4.6	Təqsirkar şəxsin əmək haqqından tutulur	533	217

VI. Əsas vəsaitlərin icarəsi

"İcarə üzrə" kommersiya təşkilatları üçün 14 Nəli milli mühasibat uçotu standartına əsasən:

İcarə - icarəyə verən subyekt tərəfindən hər hansı aktivdən razılaşdırılmış zaman müddətinə istifadə etmə hüququnun ödəniş və ya ardıcıl ödəniş müqabilində icarəçiyə ötürülməsi haqqında bağlanmış müqavilədir.

AR "İcarə haqqında" Qanununa əsasən:

İcarə - əmlaka, torpağa və digər təbii ehtiyatlara müqavilə əsasında, əvəzi ödənilməklə müddətli sahib olmaq və bunlardan istifadə etməkdir.

İcarə predmeti torpaq sahələri, binalar, daşınar əşyalar, hüquqlar və müəssisələr ola bilər. (AR Mülki Məcəlləsinin 700-cü maddəsi).

İcarəyə verənlə icarəçi arasında bağlanmış müqavilədə icarəyə verilən əsas vəsaitin forması, əsas göstəriciləri, dəyəri, icarə vaxtı, icarə haqqının məbləği, tərəflərin icarəyə götürülən əmlakın təmiri və bərpa olunması ilə əlaqədar olan öhdəlikləri və s. əks olunmalıdır.

İqtisadi mahiyyətinə görə icarə müqaviləsi iki cür olur: maliyyə icarəsi və əməliyyat icarəsi

6.1. Maliyyə icarəsi (lizinq)

Maliyyə icarəsi (lizinq) – aktiv üzrə mülkiyyət hüquqlarına aid təqribən bütün risk və mükafatların ötürülməsini təmin edən icarə növüdür. Sonda, mülkiyyət hüququ həm keçə, həm də keçməyə bilər.

Maliyyə icarəsinin obyektini icarəçinin balansına keçir. Obyektin icarəçiyə verilməsi **qəbul-təhvil aktı** ilə sənədləşdirilir.

İcarəçi mülkiyyət sahibi kimi icarəyə götürdüyü əsas vəsaitə görə köhnəlmə hesablayır və əsas vəsaiti təmir edir.

İcarəyə verilmiş əsas vəsaitlər müqavilənin şərtlərindən asılı olaraq icarəyəverənin balansından çıxarılaraq qala da bilər, qala da bilər.

İcarəyə götürülmüş əsas vəsaitlər icarəçilər tərəfindən 111 sayılı "Torpaq, tikili və avadanlıqlar-dəyər" hesabında uçota alınır. Hər ay icarəçi icarə haqqını hesablayır (406 nömrəli "Maliyyə icarəsi üzrə uzunmüddətli öhdəliklər" hesabı üzrə) və ödəyir. İcarə ödənişləri icarəyəverən üçün əməliyyat gəlirləri kimi, icarəçi üçün isə kapital qoyuluşları kimi əks olunur.

Maliyyə icarəsi zamanı vergi ödəyicisi tərəfindən müxabirleşmələr aşağıdakı kimi veriləcəkdir:

6.1.1. Torpaq, tikili və avadanlıqlar (əsas vəsaitlər) maliyyə icarəsinə verildikdə

No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
6	Əsas vəsait uzunmüddətli icarəyə verildikdə		
6.1	maliyyə icarəsinə verilmiş aktivin ilkin dəyərinə	174, 214	111
6.2	maliyyə icarəsinə verilmiş aktivə hesablanmış amortizasiya məbləğinə, habelə qiymətdəndüşmə zərərinə	112	174, 214

6.1.2. Əsas vəsaitlər uzunmüddətə icarəyə götürüldükdə

No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
2.5.1	Əsas vəsaitlər uzumüddətli icarəyə götürülüb (maliyyə icarəsi ilə)	111	406
2.5.2	Əsas vəsaitlər uzumüddətli icarəyə götürüldükdə faiz xərci uçota alınıb (maliyyə icarəsi ilə)	191	406

6.2. Əməliyyat icarəsi

Əməliyyat icarəsi – maliyyə icarəsi olmayan hər hansı digər icarə növüdür.

Əməliyyat icarəsinin obyektini icarəyə verənin əmlakı hesab olunmaqla onun balansında əks olunur. Obyektin icarəçiyə verilməsi **qəbul-təhvil aktı** ilə sənədləşdirilir. Bundan sonra icarəyə verən əsas vəsaitin inventar kitabında qeydiyyat aparır.

İcarəyəverən mülkiyyət sahibi kimi icarəyə verilən əsas vəsaitə görə köhnəlmə hesablayır və müqavilədə qeyd edilən şərtlər əsasında əsas vəsaiti təmir edir. İcarəyə verilmiş əsas vəsaitlər icarəyəverənin balansında qalır və onların uçotu 111 №-li "Torpaq, tikili və avadanlıqlar" hesabı üzrə "Özünəməxsus əsas vəsaitin icarəyə verilməsi" subhesabında aparılır. Hər ay icarəçi icarə haqqını hesablayır (535 nömrəli hesabın "İcarə üzrə qısamüddətli kreditör borcları" hesabı üzrə) və ödəyir.

İcarə ödənişləri icarəyəverən üçün əməliyyat gəlirləri kimi, icarəçi üçün isə əməliyyat xərcləri kimi uçota alınır.

Əməliyyat icarəsi zamanı vergi ödəyicisi tərəfindən müxabirləşmələr aşağıdakı kimi veriləcək:

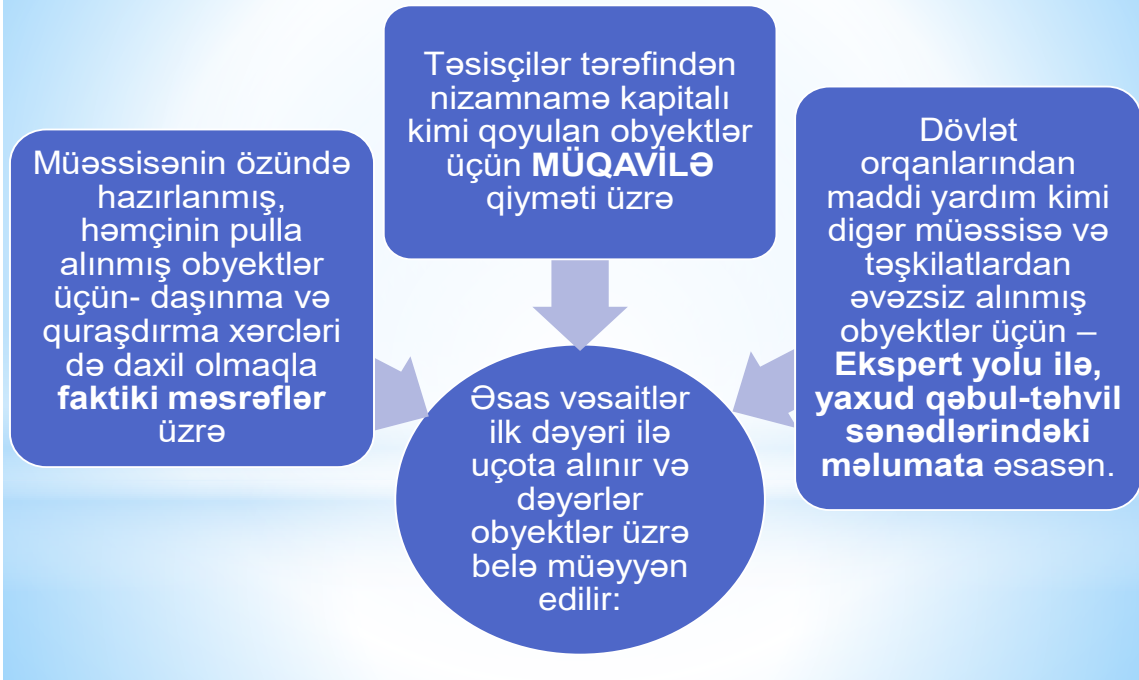
No	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Əməliyyat icarəsinin icarəyəverəndə uçotu		
1.1	Əsas vəsaitlər icarəyə verilmişdir	111-2	111-1
1.2	İcarə üzrə gəlirlər hesablanır	214	601
1.3	İcarəyə verilmiş əsas vəsaitin amortizasiyası hesablanır	801	112
1.4	İcarəçidən icarə haqqı daxil olub	223,221	214
1.5	İcarəyəverən tərəfindən aparılan əsaslı təmirə olan xərclər hesablanır	202,801	201,533,522,531
1.6	İcarəçi tərəfindən aparılan əsaslı təmirə olan xərclər hesablanır	202	535
1.7	İcarəyə verilmiş əsas vəsaitin qaytarılması	111-1	111-2
2	Əməliyyat icarəsinin icarəçidə uçotu		
2.1	İcarə haqqı hesablanıb (aylıq/bir neçə ay üzrə)	202/191	535
2.2	İcarə haqqının ödənişi	535	223,221
2.3	İcarəçi tərəfindən aparılan əsaslı təmirə olan xərclərin uçotu	202,242	535
2.4	İcarəyəverən tərəfindən aparılan əsaslı təmirə olan xərclərin uçotu	535	531,242

VII.Əsas vəsaitlərin uçotuna aid mühasibat yazılışlarının mənfəət vergisinin bəyannaməsi ilə uzlaşdırılması.

Mənfəət vergisi bəyannaməsinin əlavəsində əsas vəsaitlər aşağıdakı kimi əks olunur:

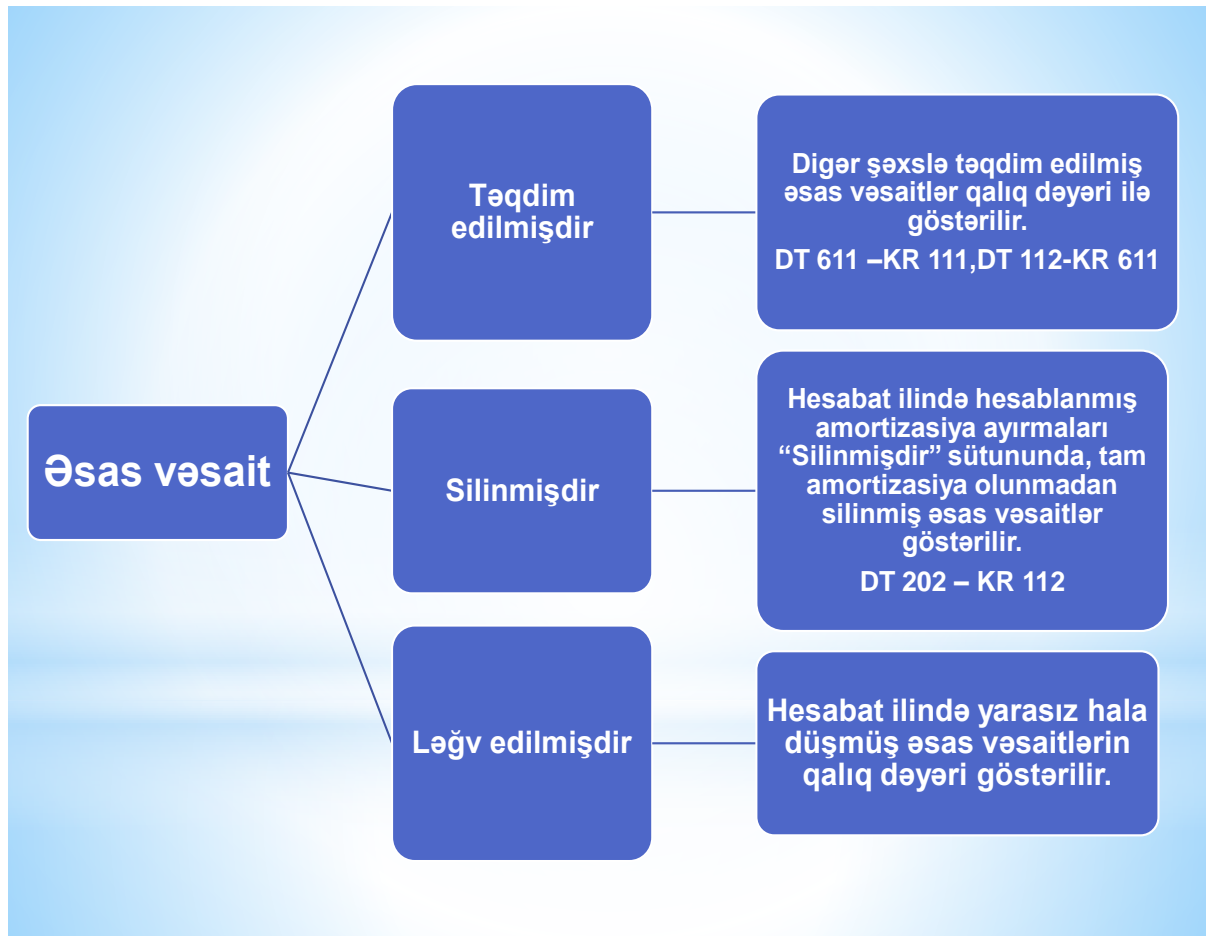

Əsas vəsaitlərin uçota alınma dəyərləri barədə

Əsas vəsaitlərin dövr ərzində mədaxili

VIII. Qeyri-maddi aktivlərin mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 13.2.9. Maddəsinə görə:

Qeyri-maddi aktivlər - intellektual, o cümlədən ticarət nişanları, digər sənaye mülkiyyəti obyektləri, habelə müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada vergi ödəyicisinin mülkiyyət hüququnun obyektini kimi tanınan digər analogi hüquqlar.

12 sayılı Milli Mühasibat Uçotu Standartına əsasən:

Qeyri-maddi aktivlər - fiziki əsası olmayan, lakin sahibkarın imtiyazı və hüququ əsasında dəyər yaradan dövrüydənkənar aktivlərdir.

Müəssisənin qeyri-maddi aktivlərinə təsərrüfat fəaliyyətində uzun müddət istifadə edilən, gəlir gətirən, torpaq sahələrindən, təbii ehtiyatlardan (sərvətlərdən) istifadə hüquqları, patentlər, lisenziyalar, "nou-hau", proqram məhsulları, inhisar və imtiyaz (üstünlük) hüququ (xüsusi fəaliyyət növünə verilən lisenziyalar da daxil olmaqla), təşkilati xərclər, ticarət markaları, əmtəə nişanları və s. aiddir.

Qeyri-maddi aktivlər uçot və hesabatda onların alınmasına və planlı məqsədlərə işlənməsi üçün düzəldilib yararlı hala salınmasına çəkilən xərclərlə (ilkin dəyəri ilə) əks etdirilir və istifadə edildikcə onların dəyəri istismar müddətindən asılı olaraq müəssisə tərəfindən müəyyən edilmiş xüsusi köhnəlmə normaları əsasında hər ay (bərabər miqdarda) köhnəlmə hesablanaraq məhsulun (xidmətin) dəyərinə, tədavül xərclərinə silinməklə ödənilir. Faydalı istifadə müddətini müəyyən etmək mümkün olmayan qeyri-maddi aktivlər üzrə köhnəlmə normaları 10 il müddətinə (müəssisənin fəaliyyət müddətindən çox olmayaraq) müəyyən edilir.

Qeyri-maddi aktivlər 101 №-li "Qeyri-maddi aktivlər" hesabında (ilkin dəyərlə uçota alınır. Qeyri-maddi aktivlərin daxil olması 101№-li hesabın debetində, balansdan silinməsi isə kreditində əks olunur. Bu dəyərlər obyektlər üzrə aşağıdakı qaydada müəyyən edilir:

- təsisçilər tərəfindən müəssisəyə nizamnamə kapitalı kimi qoyulan obyektlər üzrə tərəflərin razılığına əsasən;
- digər müəssisə və şəxslərdən pulla əldə edilmiş obyektlər üçün bu obyektlərin əldə edilməsi və hazır vəziyyətə gətirilməsi üzrə faktiki məsrəflərdən asılı olaraq;
- digər müəssisə və şəxslərdən əvəzsiz alınmış obyektlər üçün müəssisənin daim fəaliyyətdə olan qiymətlətvshkə komissiyasının müəyyən etdiyi dəyərlə.

101 №-li "Qeyri-maddi aktivlər" hesabı üzrə analitik uçot qeyri-maddi aktivlərin növləri və ayrı-ayrı obyektləri üzrə aparılır. Bununla əlaqədar olaraq hər bir obyekt üzrə xüsusi formada kart tərtib olunur.

IX. Qeyri-maddi aktivlərin (QMA) daxil olması

Müəssisəyə qeyri-maddi aktivlər bir neçə yol ilə daxil ola bilər:

1. QMA-rin pulla əldə edilməsi
2. Müəssisənin daxili imkanları hesabına və ya kənar şəxslərin vasitəsi ilə QMA-rin yaradılması
3. Təsisçilər tərəfindən müəssisəyə nizamnamə kapitalı kimi qoyulan QMA
4. Əvəzsiz alınmış QMA
5. QMA dəyişmə yolu ilə əldə edilməsi

Qeyri-maddi aktivlər" sintetik

- **qəbul-təhvil aktı;**
- **səhmdarlar cəmiyyətinin idarə heyətinin və ya səhmdarların ümumi yığıncağının protokolu;**
- **qeyri-maddi aktivlərin silinməsinə dair aktlar**

Qəbul olunan və çıxan qeyri-maddi aktivlərin ilkin sənədlərində onların ətraflı rekvizitləri – yeni onların faydalı istifadə olunma vaxtı, ilkin dəyərləri, amortizasiya hesablanması qaydaları, istifadəyə verilmə tarixi, çıxmasının tarixi və səbəbləri əks olunmalıdır.

101 №-li "Qeyri-maddi aktivlər" hesabı üzrə analitik uçot qeyri-maddi aktivlərin növləri və ayrı-ayrı obyektləri üzrə aparılır. Bununla əlaqədar olaraq hər bir obyekt üzrə xüsusi formada kart tərtib olunur.

AR Vergi Məcəlləsinin 118-ci "Qeyri-maddi aktivlərə çəkilən xərclərin gəlirdən çıxılması" maddəsinə əsasən:

- Hüquqi və fiziki şəxslərin bir ildən artıq müddətə təsərrüfat fəaliyyətində istifadə etdikləri qeyri-maddi obyektlərə çəkilən xərclər qeyri-maddi aktivlərə aiddir.
- Qeyri-maddi aktivlərə çəkilən xərclər bu Məcəllənin 114-cü maddəsi ilə müəyyən edilən amortizasiya dərəcəsi ilə hesablanan amortizasiya ayırmaları şəklində gəlirdən çıxılır.
- Qeyri-maddi aktivlərin alınmasına və ya istehsalına çəkilən xərclər vergi ödəyicisinin vergiyə cəlb olunan gəlirinin hesablanması zamanı gəlirdən çıxılır.

9.1. Qeyri-maddi aktivlərin(QMA) pulla əldə edilməsi

QMA-rin alınması zamanı hesablarda yazılışlar ilkin sənədlər əsasında edilir:

Müəssisəyə daxil olan qeyri-maddi aktivlər kapital qoyuluşu hesab olunmaqla 103 №-li "Qeyri-maddi aktivlərlə bağlı məsrəflərin kapitallaşdırılması" hesabında əks olunur. Qeyri-maddi aktivlərin işlək vəziyyətə gətirilməsi üçün çəkilən əlavə xərclər də, 103-№-li hesabın debetində toplanır.

Alınmış QMA istismara verildikdə 103 №li hesabın debetində toplanan ilkin dəyər, 103 №li hesabın kreditindən 101 №-li "Qeyri-maddi aktivlər" hesabının debetinə silinir.

AR Vergi Məcəlləsinin 13.2.8-ci maddəsinin 2-ci abzasına əsasən əlavə dəyər vergisinin (ƏDV) məqsədləri üçün Qeyri-maddi aktivlər mal sayılır.

№	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
	QMA-rin pulla əldə edilməsi		
1	Alınmış QMA dəyəri	103	531
3	QMA işlək vəziyyətə gətirilməsi üçün çəkilmiş xərclər:		
3.1	Materiallar	103	201
3.2	Əmək haqqı	103	533
3.3	Sosial sığorta və təminat üzrə xərclər	103	522
4	Alınmış QMA dəyərinin ödənilməsi	531	223,221
5	QMA istismara verilməsi	101	103
6	Qeyri-maddi aktivlər əvəzsiz olaraq alındıqda	101	611
7	Qeyri-maddi aktivlər satışı məqsədi ilə saxlanılan digər aktivlərə keçirildikdə	206	101
7.1	Eyni zamanda	102	206
8	Satılmış qeyri-maddi aktivlər üçün hesablanmış gəlirlər uçota alındıqda	211,212,217	611
9	Həmin gəlirlər üzrə	611	801
10	Satılmış, əvəzsiz verilmiş və silinmiş qeyri-maddi aktivlər üzrə hesablanmış xərclər	801	731
11	Qeyri-maddi aktivlər maliyyə icarəsinə verildikdə maliyyə icarəsinə verilmiş aktivin ilkin dəyərində	174, 214	101
12	Maliyyə icarəsinə verilmiş aktivə hesablanmış amortizasiya məbləğinə, habelə qiymətdəndüşmə zərərinə	102	174, 214
13	Qeyri-maddi aktiv təsisçi tərəfindən qoyulduqda	101	302
13	Səhmlərin buraxılması ilə mühasibat uçotu subyekti tərəfindən qeyri-maddi aktivlərin əldə edilməsinə (nizamnamə kapitalı kimi qeyri-maddi aktivlərin pay kimi qoyulmasına) aşağıdakı mühasibat yazılışları verilir:		
13.1	səhmlərin buraxılmasına	302	301
13.2	qeyri-maddi aktivlərin əldə edilməsinə	101, 103	302

9.2. Müəssisənin daxili imkanları hesabına və ya kənar şəxslərin vasitəsi ilə qeyri-maddi aktivlərin yaradılması

12 sayılı Milli Mühasibat Uçotu Standartı-nın 45 maddəsinə əsasən:

Müəssisənin daxili imkanları hesabına yaradılmış qeyri-maddi aktivlərin tanınma meyarlarına uyğun gəlməsini qiymətləndirmək məqsədilə qeyri-maddi aktivlərin yaradılması aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- tədqiqat fazası; və
- təcrübə-konstruktor işləri fazası.

Tədqiqat üzrə məsrəflər (və yaxud daxili layihənin tədqiqat fazası zamanı yaranmış məsrəflər) qeyri-maddi aktiv kimi tanınmamalı və yarandığı andan etibarən xərc kimi uçota alınmalıdır.

Təcrübə-konstruktor işləri (və yaxud daxili layihənin təcrübə-konstruktor işləri fazası) zamanı yaranmış qeyri-maddi aktivlər müəssisə tərəfindən yalnız onun aşağıdakı şərtlərinin təmin edilməsini nümayiş etdirmək iqtidarında olduğu halda tanına bilər:

- istifadə və ya satış üçün yararlı olması məqsədilə, qeyri-maddi aktivin tamamlanmasının texniki cəhətdən mümkünlüyü;
- istifadə və ya satış məqsədilə, qeyri-maddi aktivin yaradılmasının başa çatdırılması ilə bağlı niyyətin olması;
- müəssisənin qeyri-maddi aktivdən istifadə etməsi və ya satması bacarığı;
- qeyri-maddi aktivin gələcək iqtisadi səmərə gətirəcəyi perspektivini göstərən amillərin mövcudluğu;
- istifadə və ya satış məqsədilə, qeyri-maddi aktivin yaradılmasının başa çatdırılması üçün adekvat texniki, maliyyə və digər resursların mövcud olması;
- qeyri-maddi aktivin yaradılması zamanı ona aid edilə bilən məsrəflərin ədalətli əsasda qiymətləndirilməsi bacarığı.

9.

Nö	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Tədqiqat fazası		
1.1	Tədqiqat fazası zamanı çəkilən bütün xərclər	202	201,533,522,531
2	Təcrübə-konstruktor işləri fazası		
2.1	Təcrübə-konstruktor işləri fazası zamanı çəkilən bütün xərclər	103	201,533,522,531

Qeyri-maddi aktivlər maliyyə icarəsinə verildikdə aşağıdakı mühasibat yazılışları verilir:

Nö	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1.	Maliyyə icarəsinə verilmiş aktivin ilkin dəyərinə	174,214	101
2.	Maliyyə icarəsinə verilmiş aktivə hesablanmış amortizasiya məbləğinə, habelə qiymətdəndüşmə zərərinə	102	174,214

Səhmlərin buraxılması ilə mühasibat uçotu subyekti tərəfindən qeyri-maddi aktivlərin əldə edilməsinə (nizamnamə kapitalı kimi qeyri-maddi aktivlərin pay kimi qoyulmasına) aşağıdakı mühasibat yazılışları verilir.

Nö	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1.	Səhmlərin buraxılmasına	302	301

X. Qeyri-maddi aktivlərin amortizasiyası

Amortizasiya olunan qeyri-maddi aktivlər üzrə illik amortizasiya normaları **AR Vergi Məcəlləsinin 114.3.6.** maddəsinə əsasən: istifadə müddəti məlum olmayanlar üçün 10 faizədək, istifadə müddəti məlum olanlar üçün isə illər üzrə istifadə müddətinə mütənasib məbləğlərlə müəyyən edilir.

12 sayılı Milli Mühəsibat Uçotu Standartına əsasən :

- Məhdud istifadə müddətli qeyri-maddi aktivin amortizasiya olunan dəyəri onun faydalı istifadə müddəti üzrə müntəzəm olaraq bölünməlidir (paylaşdırılmalıdır). Amortizasiya, aktivin istifadəyə verildiyi andan başlayaraq hesablanır, yəni müəssisə rəhbərliyi tərəfindən həmin aktivin müəyyən edilmiş qaydada işləməsi üçün zəruri olan məkan və vəziyyətə gətirildiyi andan və bu aktivin faktiki istifadəsindən asılı olmayaraq hesablanmağa başlanmalıdır. Aktivdən müntəzəm olaraq istifadə edilməməsi faktı amortizasiyanın dayandırılmasına mütləq səbəb kimi hesab edilməli deyil.

Aşağıdakı hallardan hər hansı biri ən tez baş verdikdə amortizasiyanın hesablanması həmin tarixdə dərhal dayandırılmalıdır:

- *aktiv satışı üçün nəzərdə tutulduqda, lakin həmin tarixdə tam olaraq amortizasiya edilmədikdə;*
- *aktivin tanınması dayandırıldıqda; və*
- *aktiv tam amortizasiya olunmuş, lakin onun tanınması dayandırılmadıqda.*

- Aktivin amortizasiya olunan məbləğinin onun faydalı istifadə müddəti üzrə ardıcıl olaraq bölüşdürülməsi üçün müxtəlif amortizasiya metodlarından istifadə edilə bilər. Belə metodlara düzxətt metodu, azalan qalıq metodu və istehsal vahidi metodu aiddir. Tətbiq edilən amortizasiya metodu aktivdə təcəssüm olunmuş (özünü tapmış) gözlənilən gələcək iqtisadi səmərənin ehtimal olunan istehlak sxemində uyğun olaraq seçilir və iqtisadi səmərənin ehtimal olunan istehlak sxemi dəyişməyənədək, ardıcıl olaraq dövrdən dövrə tətbiq edilir. Ehtimal olunan istehlak sxemi etibarlı əsasla müəyyən edilmədikdə, müəssisə düzxətt metodunu tətbiq etməlidir.

- Hər dövr üçün amortizasiya ayırmaları bu və ya digər standart onların digər aktivin balans dəyərində daxil edilməsini tələb etməzsə və ya buna yol verməzsə, mənfəət və zərər haqqında hesabatda tanınır. Əgər aktivdə təcəssüm olunan gözlənilən gələcək iqtisadi səmərənin əldə ediləcəyi digər aktivin istehsalına sərf edilərsə, bu halda amortizasiya ayırmaları həmin aktivin ilkin dəyərinin bir hissəsini təşkil edir.

Amortizasiyanın istehsal vahidi metodunun tətbiq edildiyi zaman hasilat əldə edilməzsə, bu zaman amortizasiya xərcləri sifıra bərabər ola bilər. Amortizasiyanın bu metodundan istifadə edilməsinə görə amortizasiya xərclərinin sifıra bərabər olması faktı aktivin qiymətdən düşdüyünə dəlalət edə bilər və bu zaman həmin aktivin qiymətdən düşmə səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi "Aktivlərin qiymətdən düşməsi üzrə" 24 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının tələblərinə uyğun olaraq həyata keçirilməlidir.

Müəssisəsinin öz mülkiyyətində olan qeyri-maddi aktivlərin köhnəlməsi (amortizasiyası) haqqında məlumatları ümumiləşdirmək üçün hesablar planında **102 N -li «Qeyri-maddi aktivlər- Amortizasiya»** hesabı nəzərdə tutulmuşdur. Hesablanmış köhnəlmə məbləği 102№-li hesabın kreditində, silinən köhnəlmə məbləği debetində qeyd olunur.

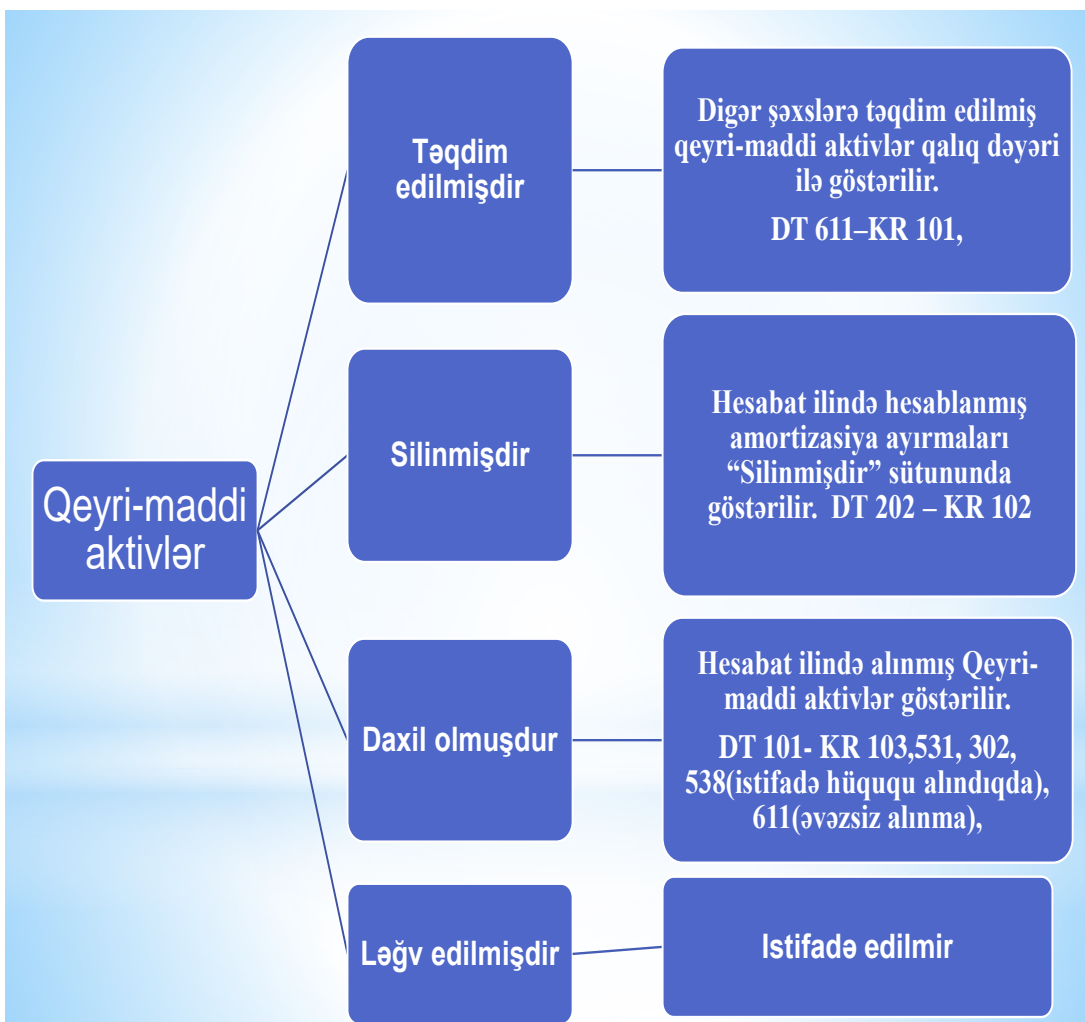
Qeyri-maddi aktivlərin amortizasiyasını əks etdirən müvafiq mühasibat yazılışları aşağıdakılardır:

№	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
1	Qeyri-maddi aktivlərin illik amortizasiyasının hesablanması	202,701,721	102
2	Qeyri-maddi aktivlər təsərrüfatdan çıxdıqda (satıldıqda, silindikdə, əvəzsiz olaraq verildikdə və s.) onlara hesablanmış köhnəlmə məbləğinin silinməsi	102	206,101,174,214

XI. Qeyri-maddi aktivlərin uçotuna aid mühasibat yazılışlarının mənfəət vergisinin bəyannaməsi ilə uzlaşdırılması.

Mənfəət vergisi bəyannaməsinin əlavəsində qeyri-maddi aktivlər aşağıdakı kimi əks olunur:

Qeyri-maddi aktivlərin hərəkəti.

Nəzarət sualları:

1. Əsas vəsaitlər təsisçilər tərəfindən mədaxil edildikdə hansı mühasibat yazılışı tərtib edilir ?
2. Əsas vəsaitlər podrat üsulu ilə inşa edilib mədaxil edildikdə hansı mühasibat yazılışı tərtib edilir ?
3. Əsas vəsaitlər təsərrüfat üsulu ilə inşa edilib mədaxil edildikdə hansı mühasibat yazılışı tərtib edilir ?
4. Əsas vəsaitlər müəssisə və digər şəxslərdən pulla alındıqda hansı mühasibat yazılışı tərtib edilir ?
5. Əsas vəsaitlər dövlət orqanları və digər şəxslərdən əvəzsiz şəkildə mədaxil edildikdə hansı mühasibat yazılışı tərtib edilir ?
6. Əsas vəsaitlərin daxil olması və onların əsas vəsait kimi uçotda əks olunması hansı sənədlə rəsmiləşdirilməlidir ?
7. İntinventar kartları nə üçün istifadə olunur ?
8. Əsas vəsaitlər üzrə mühasibat yazılışları (müxabirləşmələr) hansı sayılı məmorial orderdə aparılır ?
9. Əsas vəsaitlərin illik amortizasiyasının hesablanması zamanı hansı mühasibat yazılışı tərtib edilir?
10. Müəssisə və təşkilatlarda podrat üsulu ilə yerinə yetirilmiş əsaslı təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi hansı qaydada aparılır ?
11. Müəssisə və təşkilatlarda təsərrüfat üsulu ilə yerinə yetirilmiş əsaslı təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi hansı qaydada aparılır ?
12. Müəssisə və təşkilatlarda podrat üsulu ilə yerinə yetirilmiş cari təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi hansı qaydada aparılır?
13. Müəssisə və təşkilatlarda təsərrüfat üsulu ilə yerinə yetirilmiş cari təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi hansı qaydada aparılır?
14. Əsas vəsaitlər satıldıqda və icarəyə verildikdə hansı mühasibat yazılışı tərtib edilir?
15. Qeyri-maddi aktivlər uçotu zamanı hansı mühasibat yazılışları tərtib edilir ?

Müstəqil öyrənmə üçün tapşırıqlar:

- 1.111 sayılı "Torpaq, tikili və avadanlıqlar-dəyər" hesabının debet dövriyyəsi Mənfəət vergisi bəyannaməsinin 1 sayılı əlavəsinin hansı sətirində əks olunmalıdır?
- 2.111 sayılı "Torpaq, tikili və avadanlıqlar-dəyər" hesabının kredit dövriyyəsi Mənfəət vergisi bəyannaməsinin 1 sayılı əlavəsinin hansı sətirində əks olunmalıdır?
3. 111 sayılı "Torpaq, tikili və avadanlıqlar-dəyər" hesabının debet qalığı Mənfəət vergisi bəyannaməsinin 1 sayılı əlavəsinin hansı sətirində əks olunmalıdır?
- 4.101 sayılı "Qeyri-maddi aktivlər-dəyər" hesabının debet qalığı Mənfəət vergisi bəyannaməsinin 1 sayılı əlavəsinin hansı sətirində əks olunmalıdır?
5. 101 sayılı "Qeyri-maddi aktivlər-dəyər" hesabının debet dövriyyəsi Mənfəət vergisi bəyannaməsinin 1 sayılı əlavəsinin hansı sətirində əks olunmalıdır?
6. 101 sayılı "Qeyri-maddi aktivlər-dəyər" hesabının kredit dövriyyəsi Mənfəət vergisi bəyannaməsinin 1 sayılı əlavəsinin hansı sətirində əks olunmalıdır?
7. Qeyri-maddi aktivlərin qalığı və hərəkətinin uçotu 101N-li "Qeyri-maddi aktivlər" sintetik hesabında hansı sənədlər əsasında icra olunur ?
8. Qeyri-maddi aktivlərin alınması zamanı hesablarda yazılışlar hansı ilkin sənədlər əsasında edilir?

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2004
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2016
3. Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə Kommersiya Təşkilatları üçün 7Nəli Milli Mühasibat uçotu Standartının tətbiqi üzrə şərhlər və tövsiyələr.
4. Qeyri-maddi aktivlər üzrə Kommersiya Təşkilatları üçün 12Nəli Milli Mühasibat uçotu Standartının tətbiqi üzrə şərhlər və tövsiyələr.
5. Aktivlərin və öhdəliklərin inventarizasiyası Qaydaları. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-17 nömrəli 16 iyul 2013-cü il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
6. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq memorial order forması əsasında sintetik uçotun aparılması Qaydası. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-02 nömrəli 18 yanvar 2016-cı il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
7. Təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsinə dair QAYDALAR. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-19 nömrəli 23 sentyabr 2014-cü il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
8. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydaları. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-09 nömrəli 30 yanvar 2017-ci il tarixli qərarı
9. Kərimov A.R. Mühasibat uçotu, vergilər. Bakı, 2014
10. Quliyev V., Fətullayev R., Kərimov A. Beynəlxalq uçot və hesabatə giriş. Bakı, 2015
11. Cəfərov A.M. Mühasibat uçotu \ ikinci nəşr \ . Bakı, 2012
12. www.taxes.gov.az
13. www.maliyye.gov.az
14. www.muhasib.az